

UOT 373.3/5.

Zemfira İlyas qızı Salimova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
yaş və pedaqoji psixologiya kafedrasının baş müəllimi

GƏNC NƏSİLDƏ ƏXLAQİ HİSSLƏRİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ

Земфира Ильяс гызы Салимова
старший преподаватель
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

РАЗВИТИЕ МОРАЛЬНЫХ ЧУВСТВ У МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

Zemfira İlyas Salimova
Senior lecturer of the Department of age and pedagogical psychology
Azerbaijan State Pedagogical University

DEVELOPING MORAL FEELINGS IN THE YOUNGER GENERATION

Xülasə: Məqalədə əxlaq obyektı olan ayrı-ayrı adamlar, insan qrupları və onların arasındakı qarşılıqlı münasibətlər, ictimai həyat hadisələri, eləcə də əxlaq məfhumunu özlündə birləşdirən şəxsiyyət haqqında məlumat verilir.

Eyni zamanda, məqalədə başqa bu hadisələrə münasibətin mövcud cəmiyyətin birgəyaşayış qaydalarına uyğun gəlməsi insanda xeyirxahlıq, dostluq, rəğbət, yoldaşlıq, kollektivçilik, məsuliyyət hissi kimi müsbət əxlaqi hisslər yaranması haqqında geniş məlumat verilir.

Açar sözlər: əxlaq, hisslər, hörmət, şəxsiyyət, millilik, psixoloji xüsusiyyətlər

Резюме: В статье приводятся сведения об отдельных лицах, являющихся объектах нравственности, человеческих группах и их взаимоотношениях, событиях общественной жизни.

В то же время в статье широко освещается отношение этих событий к общепринятому уровню жизни общества. Повествуется о таких позитивных моральных чувствах, как доброта, дружба, сочувствие, дружеские отношения, коллективизм, чувство ответственности.

Ключевые слова: нравственность, чувства, уважение, идентичность, национальность, психологические особенности

Summary: The article gives information about individuals, objects of morality, human relationships and their relationships, social life events, as well as identity identification.

At the same time, in the article, the attitude of these events to the conventional living standards of the society is widely informed about the positive moral feelings such as kindness, friendship, sympathy, companionship, collectivism, sense of responsibility.

Key words: morality, feelings, respect, identity, nationality, psychological characteristics

Gənc nəslin saf, təmiz, əxlaqlı olması xalqın inkişafı, yaşaması deməkdir. Gənc nəsil bizim gələcəyimizdir. Onun şəxsiyyətinə, fəaliyyətinə, bir şəxsiyyət kimi yetişməsinə laqeyd olmaq, barmaqarası baxmaq böyük qəbahətdir. Əxlaq - tərbiyə - bu, saatlarla mühazirə oxumaq deyildir. Onu hər bir şəxs öz üzərində rol oynamaqla göstərməlidir. Bu rol, əsasən, valideyn və müəllimlərin üzərinə düşür. Onlar dildə bir söz

deyib, əməldə isə başqa bir iş etdikdə böyümək-də olan gənc nəsil çıxılmaz bir vəziyyətdə qalır.

K.D. Uşinski "İnsan tərbiyə obyektı kimi" və yaxud "İnsan tərbiyə predmetidir" əsərində bu mövzuya geniş yer vermişdir. K.D. Uşinski bu əsərində insanın əxlaqi tərbiyəsinin pedaqoji yollarını aydınlaşdırmağa və pedaqogikanı psixologiya ilə əsaslandırmağa səy göstərmişdir. O, bu əsərinə "Pedaqoji antropologiya" adı vermiş-

dir. K.D. Uşinski hər bir insanı yaxından tanımaq üçün, ilk növbədə, onun ailəsini və ətrafını tanıması əsaslandırılmağa say göstərmişdir. Eyni zamanda, o belə bir ideyanı irəli sürür ki, insanı hərtərəfli təbii etmək lazımdır. Bunun üçün məşğul olduğum mövzunu, yəni insanı, malik olduğu xüsusiyyətlərini dərindən öyrənmək lazımdır (1, 20).

Əxlaq, əxlaqi təbiiyə - şəxsiyyətin yaşadığı, inkişaf etdiyi cəmiyyətdə mövcud əxlaqi prinsiplərə yiyələnmək, bir sözlə, insanın insana, cəmiyyətə münasibətini ifadə edir. Cəmiyyətin mənafeyinə uyğun gələn vətənpərvərlik, kollektivçilik, xeyirxahlıq, rəğbət, yoldaşlıq, dostluq, humanizm, məsuliyyət, həyə, hörmət, vədan və s. müsbət hisslər, əksinə, cəmiyyətin mənafeyinə xələf gətirən, zərər verən fərdiyyəçilik, paxıllıq, egoizm, xudbinlik, bədxahlıq, pozğunluq, narkomanıya, başqasının fəlakətinə sevinən mənfəət əxlaqi hisslərdir.

Hər bir insan vətənpərvərlik, qayğıkeşlik, kollektivçilik, kimə isə yardım etmək, başqasının dördinə şərək olmaq hissi ilə sıx birlikdədir. Vətən və xalq qarşısında vəzifə və məsuliyyət hissi, ələlxüsus, şərəf, şəxsi ləyaqət, həyə və hörmət hissləri insana xas olan əsas xüsusiyyətlərdir. Bütün bunları gənc nəslə aşılamaq və lazımı qida və ya vitamin kimi onlara yedirmək lazımdır (2, 198).

Böyük məktəb yaş dövründə artıq inkişaf edən dünyəbəxşi hisslərin istiqamət və məzmununu müəyyənəndirir. İlk gənclik dövründə dostluq - yoldaşlıq hissi əhəmiyyətli yer tutur. Valideynlər tərəfindən onlara, dostlarına qarşı mənfəətli təbii deyilməsi, qətiyyətli qadağalara qoyulması gənclərə pis təsir edir. Əksinə, onlar həmin şəxslərə daha da bağlanırlar.

Valideyn və ya müəllim qarşısında təbiiyə verməkdə və ya onları düz yola çəkmək istədikdə, onlara sət qadağalar yox, elə məsləhətələr verməli ki, noticəni həmin şəxs özü çıxara bilsin. Məsələn, naqliyyatda cəld yerini uşağa, qocaya vərən də var, üzünü pancərəyə çevirib görməməzliyə vuran da var, qulaqcıqla oturmaq saymamazlığa vuran da var, durmayıb vıdan əzabı çəkənlər də var. Bundan başqa, qışqıra - qışqıra güllüb - danışıb, özünü cəmiyyət içərisində təx hesab edənlər də var. Belə gəncləri utandırmaq daha yaxşı nəticə verə

bilərdi, nainki nalayıq, savıyyəsiz sözlərlə qışqırıb onlarla mübahisə etmək (3, 145).

Əxlaq sözünün altında böyük fikirlər, əqidələr durur. İnsan dünyəyanda gələn gündündən, yəni ibtidai icma quruluşundan başlamış müasir dövrə qədər hər bir şəxsiyyətə vacib olan psixoloji termindir. Bildiyimiz kimi, psixologiya iqlimə, regiona görə dəyişir. Əxlaq kəlməsini də hər bir xalq özünəməxsus tərzdə başa düşür. Bizim xalqımız dilində əxlaq kəlməsi bir neçə bölmədən ibarətdir. Böyüyə hörmət, kiçiyə qayğı, qadın ləyaqəti, vətəna məhəbbət, qonağa hörmət, Şahidlərə hörmət, milli dəyərlərin qorunması, düşməni gələcək nəsillərə tanıtmək və s.

Hər bir insan öz yaşına hörmət etməyi bacarmalıdır. İstər zövqündə, istər danışıq tərzində və istərsə də özünü cəmiyyət içərisində aparmanın. Bəzən insanlar bir cəmiyyətə, əsasən kiçik ələminə düşəndə özlərini unudurlar. Hər bir şəxs əvvəlcə özünü, sonra isə ətrafdakılara hörmət etməlidir. Danışdığı hər bir sözün qiymətini misqalla bilməlidir. Özlünü elə aparmalıdır ki, özlündən sonra onun haqqında danışıqda güllüş hədəfinə çevrilməsin (4, 502).

Əxlaq normaları tarixi və sınıfdır. Əxlaqi hisslər həyatı və faal olur. Vətən və xalqımızın yüksəlişi naminə qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq uğrunda gərgin mübarizədə onu yenilməz edir. Vətən və xalq qarşısında vəzifə və məsuliyyət hissi, həmçinin şərəf, ləyaqət, həyə və hörmət insan həyatına gəzəllik bəxş edir, mənavi ələminə qiymətləndirir.

Əxlaqi hiss olan vıdan şəxsiyyətin öz münasibət və rəftarını, əqli və hissi cəhətlərin vəhdəti zəminində obyektiv, düzgün qiymətləndirilməsidir. Münasibət və rəftarların düzgün olduğunu dərk etmək vıdan rahatlığı doğurur. Bu hər bir şəxsiyyətə böyük sevine gətirir, zövq verir, öz qüvvələrinə inam bəxş edir. Münasibət və rəftarın yanlış olduğunu dərk etmək vıdan əzabı doğurur, adam peşmançılıq halı keçirir. Vıdan sədəsi səhvi zədələdikdə doğru yola qayıtmağı tələb edir. Məsələn, narkoman, alkoqolik, oyun düşkünü, kompüter-internet düşkünlüklerini göstərə bilərə ki, onlar özlərində inam, vıdan hiss etsələr, özləri düzgün yola qayıda bilərə (5, 78).

Son zamanlar internetdə "mavi balina" deyilən bir oyun yaranıb ki, bu da bir neçə yeni-yetmənin intiharına səbəb olub. Ümumiyyətlə,

internetlərdə insan əxlaqına zidd olan elə bir görümlər və yazılar verilir ki, bu da nainki əxlaqımıza, insanıyyətə layiq deyildir. Bəzən televiziyaalımızda verilən verilişlər, reklamlar bizim mentalitetimizə, əxlaqa layiq olmayan verilişlərdir. Vıdan - əxlaq şəxsiyyətin yüksək sürürlüğü ilə bağlıdır.

Əxlaqi hər bir insan ana südü ilə əmməlidir. Əxlaqın ananın südü də yaramazdır. Əgər "ana" (ana demək olarsa) öz övladını soyuqda, küliyan altında küçüyə atıb arxaya da baxmadan gədirsə, bız hansı əxlaqdan danışıa bilərə ki? Soruşanda "dolana bilmirəm" deyir. Məgər müharibə vaxtı analar üçün çətin olmayıb? Sual olunur: onlar öz övladlarını necə saxlayıblar?

Müharibə vaxtı doğulan uşaqalardan azını alim, yazıçı, şair, xalqımız dəyər verən layiqli övladlar böyüyüb? Bu anaların bir əqidəsi olub: "övlad məhəbbəti". O biri dirnaqarası "anaların" isə əqidəsi eys-ışrat olub. Təkə analar deyil, vıdanın, əxlaqını itirmiş övladlar da var (6, 33).

Öz valideynlərini lazımsız əşya kimi qocalar evinə atan bu övladlar bəzən elə böyük məhəbbətlə ana-ata məhəbbətindən danışırlar, həyə hissi keçirmədən, vıdan əzabı çəkmədən, hotta yalandan əğlayırlar da. Görəsən onlar azacıq da olsa vıdan əzabı keçirirlərmi?

Lesqapt uşağın əxlaqi xüsusiyyətlərini aşığıdakı plana əsasən öyrətməmişdir:

Ədəbiyyət:

1. Məmmədov Z.İ. Estetik təbiiyə və şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafı. Bakı: Azərb. SSR "Bilik Cəmiyyəti" 1975.
2. Ümumi psixologiya. Red.: A.V. Petrovski; / Tərcümə: Ə.Ə. Əlizadə, M.Ə. Həməzəyev, İ.Ə. Seyidov/ Bakı: Maarif, 1982.
3. Valiyev M.V. İnkişaf və yaş psixologiyası. / universitetlərin psixologiya ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr üçün dərs vəsaiti Bakı: Elm, 2013.
4. Столяренко Л.Д. Психология и педагогика: Учебное пособие для бакалавров / М: Юрайт, 2012.
5. Собчик Л.Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики. СПб: Издательство «Речь», 2005.
6. Шеламова, Г.М. Деловая культура и психология общения: Учебник для начального проф. образования / М: ИЦ Академия, 2013.

E-mail: zema.salimova@mail.ru
Rəyçilər: psix.ü.fəls.dok., dos. S.N. Heydarova
ped.ü.fəls.dok., dos. Z.İ. Əliyeva
Redaksiyaya daxil olub: 17. 12.2018.